

SIRKKA AHONEN

Myytinpurkamisen taidonnäyte

Menneisyys on myyttien kultakaivos. Poliitikot ja kasvattajat rakentavat myyttejä, ja historiantutkijat purkavat niitä. Nuori englantilainen Venäjän tutkija Catriona Kelly tarttui vuosituhannen vaihtuessa Neuvostoliiton nuorisokulttuurissa laajalti vaikuttaneeseen pikkupioneeri Pavlikin myyttiin ja purki sen historialliset kerrostumat. Kirjassaan *Pavlik, The Rise and Fall of a Soviet Boy Hero*, Hän käyttää historian ja kulttuurintutkimuksen menetelmiä toistensa tukena.¹

■ Myytin pohjana oli Uralilla, lähellä nykyistä Jekaterinburgia Gerasimovkan kylässä asuneen pojan raaka murha vuonna 1932. Alkuperäisen myytin mukaan itsekkäät kulakit murhasivat kostoksi neljätoistavuotiaan pioneeri Pavelin, joka oli ilmiantanut heitä ja jopa oman isänsä auttaakseen Stalinia maatalouden kollektivoinnissa. Myytin luojat kutsuivat Pavelia hellitellen Pavlikiksi ja sävelsivät hänestä sankarilauluja, jopa lastenopperan. Kirjailija Maksim Gorkin aloitteesta hänelle pystytettiin patsas Moskovaan. Kaksi neuvostosukupolvea ehti ammentaa myytistä uskoa valtioon ja sen ideologiaan, ennen kuin myytin merkitys muuttui.

Länsimailla Pavlikin myytti tuli tunnetuksi 1990-luvulla merkitykseltään vastakkaiseksi kääntyneenä. Toisinajattelija Juri

Druzhnikov julkaisi 1995 kirjan, joka riisui nuorelta Pavelilta sankaruuden. Pavel olikin nuori rötöstelijä, jota eivät murhanneet suinkaan kulakit vaan valtiollisen turvallisuuspoliisin GPU:n (myöhemmin KGB) agentit. Valtion kollektivisointiohjelma tarvitsi paikallisen marttyyriin. Kyseessä oli Druzhnikovin mukaan kommunistisen valtion eikä kulakkien salaliitto.²

Kelly kävi etsivän tavoin lävitse Pavlikin tapausta koskevat asiakirjat ja perimätiedon. Kulttuurintutkijan keinoin hän analysoi Pavlikista tehdyt nuorisokirjat, laulut ja muistomerkit. Hän huomauttaa kirjansa alussa, ettei halua Druzhnikovin tapaan pilkata neuvostokauden ihanteita vaan päästä lähelle ihmisten kokemuksia ja uskomuksia.

Lapset historian myyttisinä toimijoina

Kelly liittää Pavlikin tarinan lasten poliittisen käytön kapeaan mutta pitkään historiaan. Vaikka lapset ovat yleensä historian näkymätöntä aluetta, muutamia lapsitarinoita on kierrätetty oppikirjasta toiseen kansalaiskasvatuksen aineistona. Spartalainen poika antoi ketun repiä itsensä kuoliaksi osoittaakseen olevansa hyvä sotilaan alku, roomalainen nuorukainen antoi kiduttajan kärventää kätensä ennemmin kuin paljasti sotasalaisuuksia, keskiajalla lapset lähtivät ristiretkelle valtaamaan viattomuudellaan Pyhän maan, Englannin sisällissodan aikana

1. Catriona Kelly (2005) *Comrade Pavlik. The Rise and Fall of a Soviet Boy Hero*, London: Granta Books, 354 s.

2. Yury Druzhnikov (1996) *Denouncer 001* (Alkuteos: Donoschik 001: Voznesenie Pavlika Mozorova, 1995). New Brunswick: Transaction Publishers.

kuningasmielisten perheiden lapset joutuivat julmien puritaanituomioistuimen kidutettaviksi, Saksan kolmannessa valtakunnassa taas nuori Horst Wessel kuoli kansallissosialismin marttyyrina ja nuorena Suomen tasavallassa 16-vuotiaat koulupojat yrittivät vallata Suomelle Itä-Karjalan. Taiteilijat muokkasivat muorten sankarien ja uhrien kohtalot kasvatusmateriaaleiksi. W. F. Yeames maalasi puritaanien kiusaaman lapsen ahdingosta taulun *Milloin viimeksi näitkään isäsi?* Horst Wesselistä tehtiin laulu ja Itä-Karjalan valloittajista poikakirjoja.

Neuvostoliitossa kommunistinen puolue kirjoitti lapsille poliittisen toimijan roolin niin vallankumouksessa, maatalouden kollektivisoinnissa kuin toisessa maailmansodassa. Stalin uskoi 1930-luvulla, että turmelumattomat lapset toimisivat esikuvina vanhemmilleen ja siten auttaisivat häntä maatalouden kollektivisoinnissa. Pikku pioneerien ilmiantoivatkin kulakkeja ja olivat esimerkkinä valtion pyyteettömästä palvelemisesta.

Pavlik oli Neuvostoliiton ensimmäinen suuri lapsisankari. Toisen maailmansodan aikansa Pavlikiakin maineikkaammaksi sankariksi nousi pioneeri Timur, joka kulakkien vainoamisen sijasta taistelija isänmaan sotaponnistusta häiritseviä huligaaneja vastaan. Timuriittiryhmät keräsivät myös metalliromua ja rahaa sotateollisuudelle sekä vakoilivat vihollisen käytyreitä. Saksalaisten vangiksi joutuneet pikku pioneerit eivät kidutuspenkissäkään paljastaneet sotasalaisuuksia.

Lapset ovat historian poliittisia toimijoita lähinnä vain myyteissä. Harvat aikuiset ovat valmiita uhraamaan lapsiaan politiikalle, minkä takia myytit eivät yleensä perustu todellisiin tapahtumiin.

Myytin rakentuminen

Lapsimyyttien rakentaminen alkoi Neuvostoliitossa aina 1920-luvulla ja jatkui Neuvostoliiton hajoamiseen asti. Eettisesti muita kansoja korkeammalla tasolla olevan neuvostoihmisen kasvattaminen oli valtava haaste. Erityisesti maatalouden kollektivisointi tarvitsi kipeästi sankareita, sillä maanomistajat vastustivat hanketta. Pavlikin ko-

tikylässä Gerasimovkassa oli vuonna 1932 vasta 10 % tiloista muodostettu kolhooseiksi. Seutu oli Moskovan silmissä todellinen kulakkipesä. Gerasimovkan neuvoston puheenjohtaja oli kommunistisen puolueen paikallisosaston silmissä liian pehmeä kulakkien rankaisija. Kylä tarvitsi opetuksen.

Myytin tekemisen ensimmäinen vaihe alkoi *Pioneeri-Pravda* -lehden kirjoituksesta. Lehti oli erikoistunut lapsiaktivistien kohtaloihin, eikä Pavel Mozorov ollut suinkaan ensimmäinen lapsimarttyyri lehden sivulla. Pavlik-teeman viritti kommunistisen puolueen aluekomitea. *Pioneeri-Pravda* esitti Pavlikin – Pavel nimen hellittelymuoto – uhrautuvana luokkataistelijana ja hänen murhaajansa itsekkäinä ja ahneina kulakkeina. Lehden mukaan Pavlik oli kunnostautunut paljastamalla naapurin isäntiä metsästysaseen pimittämisestä ja viljaluovutusten kiertämisestä. Pavlikin murhaa tutkiva paikallinen poliisi noudatti *Pioneeri-Pravdan* kehoitusta ja ryhtyi paljastamaan paikallista *kulakkisalaliittoa*. Epäilyksenalaiseksi nostettiin kylän kulakit yksi toisensa jälkeen. Pavlikin isoisä ja serkku olivat ilmeisiä tappajia, mutta kanssasyllisiä olivat kylän kaikki kollektivisointia vastaan haranneet kulakit.

Pioneeri-Pravdan rooli Pavlik-myytin luomisessa oli ratkaiseva. Juuri lehti teki Pavlikista oman isänsä ilmiantajan. Teema ei esiinny oikeudenkäynnin alkuvaiheen asiakirjoissa, joissa isää tosin epäiltiin maanjakoon liittyvien asiakirjojen väärentämisestä. Vasta *Pioneeri-Pravdan* kirjoitus innoitti paikallista oikeusviranomaista liittämään asiakirjoihin luultavasti tekaistun todistajalausunnon, jonka mukaan Pavlik oli ahdistuneena tullut tuomarin luo kertomaan isänsä kulakkitoiminnasta. Teemasta tuli Pavlik-myytin keskeinen sisältö.

Toinen vaihe myytin tekemisessä oli suuri *näytösoikeudenkäynti*, jonka valtiollinen turvallisuuspoliisi järjesti. Stalinin ajalle tyyppillisessä näytösoikeudenkäynnissä todistajat puhuivat ennalta sovitulla tavalla ja syytetyt tekivät aatteellisesti oikeaoppisen tunnustuksen. Pavlikin näytösoikeudenkäynnissä oli läsnä noin 800 paikallista asukasta, joille tilaisuus oli kansalaisyhteiskunnasta.

Näytösoikeudenkäynnissä Pavlikin äiti vahvasti pojan paljastaneen isänsä kulakki-puuhat. Äiti puhui poliittisesti oikein sanakääntein, kuten sankarin äidille sopi, ja sai asiakirjoissa ja myöhemmissä kuvissa puhdasotsaisen työläisnaisen hahmon. Isä sai asiakirjoissa asiaankuuluvat kulakin ominaisuudet. Oikeudenkäynnin lopuksi isoisä ja serkku tunnustivat murhatyön ja kuvasivat tunnollisesti sen ra'at yksityiskohdat.

Koska myytti edellyttää sopivaa muotokieltä, oikeudenkäynnin jälkeisissä propagandakuvissa Pavlikilla oli marttyyriille sopivat vaaleat hiukset ja kommunistisesta vakaumuksesta todistava pioneerihuivi.

Kolmas vaihe myytin tekemisessä jäi *kulttuurintuottajien* käsiin. Ensimmäisen Pavlik-aiheinen nuorisoromaani oli syntynyt jo *Pioneeri-Pravdan* kirjoittelun pohjalta, mutta Kellyn mukaan vasta Maksim Gorki loi varsinaisen Pavlik-kultin. Gorki tutustui Pavlikin tapaukseen 1933, jolloin hän parhaillaan kävi Stalinin kanssa kirjeenvaihtoa lasten ideologisesta kasvatuksesta. Gorki kehotti kirjailijoita hyödyntämään Pavlikin tarinaa ja vaati muistomerkin pikaista pystyttämistä Pavlikille. Gorkin ansiosta Pavlik nousi Neuvostoliiton lastenkulttuurin keskeiseksi.

Myytin purkaminen

Venäjänsä vallankumouksen lapsi-ihanne oli rohkea, riippumaton ja kapinoiva. Vallankumousjohtajat kielsivät perheen merkityksen yhteiskunnan kantasoluna ja suosivat yhteisökasvatusta. He odottivat lasten pikemminkin kasvattavan vanhempiaan kuin toisin päin. Kun talonpojat halusivat vallankumouksen ideologian vastaisesti viljellä omaa maata ja myydä sen tuotteita, lasten mielet olivat vapaita itsekkyydestä ja alttiita vallankumouksen ihanteille.

Politrukit rakensivat Pavlikin myytin perheen vähättelyn ja lasten vallankumouksellisuuden pohjalle. He sepittivät kertomuksen, jonka mukaan isä oli kulakki-salaliiton vastenmielinen jäsen ja Pavlik hänen oikeamielinen ilmiantajansa. Isoisä, isoäiti, setä ja varakkaat naapurit maalattiin vieläkin mustemmin värein. Todistajalauseuntojen mukaan he olivat ahneita ja julmia

henkilöitä, joiden mustia toimia vasten Pavlik edusti vallankumouksen valoisia toiveita.

Perheenvastaisuus osoittautui ennen pitkää kyseenalaiseksi propagandateemaksi. Itse Stalinin kerrotaan Pavlikista lukiessaan mutisseen: ”Vai ilmianto se pikku nilkki oman isänsä!” Stalinin kauden myötä kasvatuksen eetos muuttui. Radikaalit yhteisökasvatuskokeilut saivat 1930-luvulla antaa paikkansa patriarkalliselle kasvatukselle. Vallankumouskauden lapsi-ihanne menetti merkityksensä. Stalinin ajan pioneeri oli tunnollinen ja ahkera koululainen, joka kunnioitti vanhempiaan. Mallipioneerit eivät enää ilmiantaneet aikuisia vaan samastuivat näiden oikeaoppisiin pyrkimyksiin.

Kolmas vaihe myytin muutoksessa alkoi Stalinin kuoltua, Neuvostoliiton kommunistisen puolueen vuonna 1956 pidetyn 20. edustajakokouksen myötä. Nikita Hruštšev torjui henkilökultin ja patriarkallisen kormennon ja puhui jatkuvasta vallankumouksesta. Vaikka koulukirjat puhdistettiin stalinismista, sankarit kelpasivat kasvattajille entiseen tapaan. Sankarien elämäkertoja koottiin suurteoksiksi ja erityinen muistopäivä omistettiin yhteisesti kaikille sankareille. Pavlikille pystytettiin patsaita ja omistettiin katuja. Kertomuksien Pavlik oli kuitenkin muuttunut. Hän sai taas ilmiantaa isänsä, sillä jatkuvan vallankumouksen ihannelapselta odotettiin sopiva määrä rohkeutta ja itsenäisyyttä.

Myytin neljäs käänne oli raju. Se tuli Neuvostoliiton romahtamisen myötä. Pavlikin patsas Moskovon Lasten kulttuuri- ja virkistyspuistossa kaadettiin ja Gerasimovkan Pavlik-museo jätettiin ränsistymään. Druzhnikov teki kirjassaan Pavelista KGB:n ja ilmiantojärjestelmän symbolin. Lasten usuttaminen vanhempien ilmiantamiseen oli Druzhnikovin mukaan neuvostojärjestelmän inhottavimpia piirteitä.

Pavlikin tarinan merkitys kääntyi lopullisesti pääläelleen, kun amerikkalainen biljonääri George Soros vuonna 2003 lahjoitti 7000 dollaria uudentyyppisen Pavlik-museon perustamiseen. Museon tarkoitus oli surra maatalouden kollektivisoinnin uhreja ja neuvostokasvatuksen väärinkäytöksiä.

Catriona Kelly ei niele Pavlikin tarinan uutta merkitystä sellaisenaan. Druzhnikovin tulkinta vastaa todistusaineistoa yhtä heikosti kuin vuoden 1932 näytösoikeudenkäynnin loppuasiakirja. Kun jälkimmäinen pohjautui kulakkivihaan, Druzhnikovin kirja ilmentää ennen muuta inhoa KGB:tä kohtaan. Kumpikin kulttuurituote perustuu myyttiin.

Mitä todella tapahtui

Historiantutkimuksen tehtävän mukaisesti Kelly pyrkii tekemään oikeutta menneisyyden toimijoille. Näytösoikeudenkäynnin eritasoisten asiakirjojen ja muistitiedon avulla Kelly pääsee hyvin lähelle Gerasimovkan kyläläisiä. Hän paneutuu heidän henkilösuhteisiinsa ja odotuksiinsa. Tällaisen mikrohistoriallisen tutkimuksen tuloksena lukija saavat kuvan siitä, mitä kollektivisointi ajan tavallisille ihmisille todella merkitsi.

Kellyn esiin kaivamia paikallisia toimijoita ovat Pavlikin sukulaiset, naapurit, poliisiviranomaiset ja lehtimiehet. Sukulaiset ja naapurit hangottelivat neuvostojohdon historialliseksi välttämättömyydeksi julistamaa uutta talousjärjestelmää vastaan. Paikalliset virkamiehet työskentelivät vastahankaisten kyläläisten ja ylempien virkamiesten odotusten ahdistavissa ristikkäispaineissa. He pelkäsivät talonpoikien kosta ja politrukien moitteita. Taustalla vaikutti Stalinin vahvistuva diktatuuri.

Gerasimovkan kyläkoulun opettaja näki lapsissa vallankumouksen voimavaran.³ Lapset järjestäytyivät agitaatioprikaateiksi ja ohjasivat vanhempiaan toteuttamaan uuden järjestelmän vaatimuksia. Nuori Pavel on heihin kuuluva lapsitoimija.

Toimijoiden taustoista ja tarkoituksista Kelly rakentaa oman tulkintansa siitä, mitä 1932 todella tapahtui. Näytösoikeudenkäynnin todistusketju koostui hänen mukaansa riittämättömistä, osin päiväämättömistä ja jopa väärennetyistä todisteista. Siksi hän hylkää salaliittoteoriat ja katsoo Pavelin kuolleen todennäköisesti perheiden välisten riitojen tai nuorten välisen uhoilun tuloksena.

Pavlikin myytillä oli oma pitkä elämänsä. Sen Kelly avaa esiin erilaisista kulttuurituotteista kuten kertomuksista, lauluista, kuvista ja näyttelyistä. Hän tulkitsee tekstejä vertaillen ja semanttisesti purkaen. Alunperin myytti kuvasti vallankumouskauden eetosta, jonka mukaan lapset olivat vallankumouksen aktiivisia toimijoita ja tiennäyttäjiä. Sitten myytti sulautui Stalinin kauden totalitaaris-patriarkalliseen arvomaailmaan. Stalinin jälkeisellä poliittisen liennytyksen kaudella vahvan, väärää auktoriteetteja vastaan nousevan lapsen ihanne nousi uudelleen esiin. Neuvostoliiton romahtaessa Pavlik-myytti jäi eloon, mutta jyrkästi muuntuneena. 2000-luvun alun Venäjällä Pavlik edustaa kommunistisen järjestelmän epäinhimillisiä ja tuhoavia piirteitä.

Kellyn teos muodostuu lopultakin enemmän myytin purkamiseksi kuin historiallisen ongelman ratkaisuksi. Se kertoo kuitenkin paitsi myyttien monikerroksisuudesta myös Neuvostoliitosta historian omalaatuisena välivaiheena, tällä kertaa lasten kannalta. ■

3. Opettajien roolista Stalinin kaudella ks. E. Thomas Ewing (2002) 'The Teachers of Stalinism: Policy, Practice and Power in Soviet Schools of the 1930s.', *History of Schools and Schooling*, No. 18.